

Koch Antal 1843-ban született Zomborban. Szülei harisnyakötő iparosok voltak, akik nem dicsekedhettek nagy jómóddal, mégis taníttatták a fiukat. Kalocsán és Baján járt gimnáziumba. Ha tanárai rászorították, szorgalmasan tanult, de barátai könnyen elvonhatták a tankönyvek mellől. Szívesen barangolt a Dunaparton, érdekes kavicsok, ásványok után kutatva. Gyermekkori, kamaszkori versei között akadnak tétoza szerelmes költemények, és olyanok, amelyek a természet csodáiról szólnak. Felnőtt fejjel, kritikus szemmel újraolvasta őket, egy részüket „meglehetősnek” tartotta, a többit elégette. Több maga csinálta újságot is szerkesztett, igaz, mindig két példányban. Egy hónapon át arra is futotta erejéből, hogy napilapot készítsen. Könnyű kézzel rajzolt, aminek később nagy hasznát vette a táblai magyarázatoknál, a földtani térképek készítésénél. A zene szintén érdekelt. Gyermekkorában a templomi kórusban énekelt, ifjú korában dalokat szerzett, felnőtként népdalokat gyűjtött.

Egyetemi évei és a pályakezdés

1861-ben érettségizett, és nagy gondot jelentett a pályaválasztás. A szülei papnak szánták, de egyetlen szemináriumba sem vették föl. A tanárok hamar észrevették, hogy nincs igazi hajlama ehhez a hivatáshoz. A pedagógiához érzett legtöbb kedvet, így Pécsen beiratkozott a tanítóképző intézetbe, de rövidesen otthagya, mert az előadások színvonalát nagyon primitívnek találta. Tehetős rokonai segítségét kérte, hogy a pesti egyetemen tanulhasson. Előbb matematikát, fizikát és vegytant hallgatott, majd természetrajzi tárgyakat. Az önálló magyar geológia megalapozója, Szabó József professzor vette pártfogásába. Minden lehetőséget megadott famulusainak, hogy minél jobban elmélyedhessenek az ásvány- és közettanban. Nagy lökés volt ez Koch Antal számára, aki szakdolgozatát a magyarországi bazaltok tömörségéről írta. Ekkoriban kezdte meg a Fruska Gora hegység tanulmányozását is.

Nem, ez nem egy kiagyalt, modern meserészlet, hanem a XX. század tragikus valósága, Komor István, hajdani szegedi rendező életének egy részlete.

Komor élete valódi pikareszk. Baján született 1926-ban, zsidó polgári családban. Apja a Klauber-bankház tulajdonosa volt. A háború alatt megjárta a lágerek és a Gestapo-börtönök poklát egyetlen elrongyolódott kiskabátban, melyet 1945-ben, Budapestre visszazavargóvve, az éhhalál szélén elcserélt pár szelet kenyérre. Csak miután megtalálta családjá néhány, életben maradt tagját, akkor tudta meg, hogy ebbe a kabátba volt bevarrva a család minden értéke...

Ő maga mesélte ezt, cigarettáról cigarettára gyújtva, jófajta cseresznyepálinka mellett a színházi klub füstös félhomályában. Igazi bohém volt, és imádta a nőket. Rengeteg történet keringett róla a szakmában; ezek egy részét ő maga mesélte, másokat róla találtak ki. Ironikus, találó mondásait szakma szerte idézték. Aki először próbált vagy beszélt vele, nem tudta hová tenni sajátágos, csipkelődő stílusát. Szenvedélyesen rendezett. A színpadon előjátszott a színészeknek, de a következő pillanatban már a nézőtér

1865-ben kapta meg a diplomáját, és először az eperjesi gimnáziumban helyezkedett el, de a középiskolából az egyetemre vágódott, hiányzott a kutatás, és nem sok kedvvel bíbelődött a rossz fiúk tanításával, mégsem volt semmi kivetnivaló a munkájában. Maga is tanult, főleg növény- és állattant.

1867-ben végre vidékről a fővárosba került a műegyetemre asszisztensnek, majd Szabó József hívta maga mellé, de ugyancsak ő ajánlotta, hogy nevezzék ki az éppen megindult Magyar Királyi Földtani Intézetbe geológusnak. Itt sem töltött sok időt, hosszú európai tanulmányútra ment.

Először 25 éves korában nősült meg, unokatestvérét, Riesz Bettyt vette el, de ő három évvel később meghalt. Egy fiú maradt utána.

A kolozsvári professzor

1872-ben felállították Kolozsvárott a Ferenc József Tudományegyetemet. Kezdetben negyven tanszéke volt, és Trefort nagy gondal válogatta össze a tanári karát. Az Ásvány-, Föld- és Őslénytani Tanszék élére Koch Antalt nevezték ki. Életének legmunkásabb szakaszát, közel negyedszázadot töltött abban a városban.

Az egyetem demonstrációs anyag híján szerződést kötött az Erdélyi Múzeumi Egyesülettel. Megkapta az egyet ásványtani gyűjteményének használati jogát, cserében vállalta, hogy gondoskodik a kezeléséről, valamint arról, hogy mind a kutatók, mind az egyszerű érdeklődők látogathassák. Ennek a gazdag, de rendezetlen kollekciónak a gyarapítása, rendszerezése Koch Antalra várt.

1874-ben újból megnősült. Molnár Gizella több mint negyven éven át volt a felesége, vezette a háztartását, nevelte a gyermekeket, ha édesapjuk tanulmányútra ment.

A tudós

Koch Antal hozzáfogott főművének, az Erdélyi medence harmadkori képzőményeinek monográfiája megírásához. Húsz évig tartó aprólékos, minden részletre kiterjedő munka

Geológuskalapács a nemesi címerben is Koch Antal, a földtan atyamestere

Koch Antal, a kolozsvári egyetem professzoraként

A kutyabőr és a nemesi címet életművéért Ferenc József adományozta a tudósaknak

volt ez, aminek még ma is nehéz pártját találni a magyar geológiai szakirodalomban. Az anyagot maga gyűjtötte hozzá, és ehhez keresztül-kasul be kellett járnia Erdély minden zugát. A M. Kir. Földtani Intézet adta a megbízatást, részben a Magyar Tudományos Akadémia, részben az Erdélyi Múzeumi Egyesület támogatta. Ez utóbbinak a folyóiratában évről évre beszámolt arról, milyen új eredményekre jutott munkája során. A mű két kötetben jelent meg, 1894-ben és 1900-ban.

A másik, szintén jelentős alkotása „Erdély ásványainak kritikai átnézete” (Kolozsvár, 1885). Még ma is jól használható, néhány éve megjelent a reprint kiadása. Paleontológiai munkáiban legtöbbit az ősgérincekkel foglalkozott. Harmincnégy új fajt és két új genust ő írt le először a szakirodalom számára.

Gondolt a diákokra is, „Az ásvány-, közet- és földtan vezérfonala középtanodák számára” című tankönyve hét kiadást ért meg. A saját hallgatói számára pedig könyvalakban adta ki az előadásainak anyagát.

Koch Antal kutyabőrre

A szakma méltányolta eredményeit. 1875-ben a Magyar Tudományos Akadémia a sorába emelte.

1904. és 1910. között a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke volt. 1904-ben a Londoni Földtani Társulat külső tagja lett, majd 1915-ben, az első világháború idején, tiszteletbeli tagjává fogadta.

1913-ban, nyugdíjba vonulása alkalmából, életművének elismeréseként Ferenc József Koch Antalnak és törvényes leszármazottainak bodrogi előnevet és nemesi címet adományozott.

A heraldikusok földtani ismeretek nélkül nem tudták megmagyarázni címerének jelentését. A geológuskalapács két oldalára kedvenc tuskésbőrű kőüleleteinek, az általa leírt Ateospatangus – genus két példányát rajzolták. Az alapján, a jellegzetes „dúcskenyér” alakú hegy Piski közelében a Maros partján álló Aranyi hegyet ábrázolja, amelynek andezitjét Koch Antal vizsgálta meg a legjobban.

A tanár

Tudományos munkáinál talán mégis jelentősebb volt az, amit a fiatal geológus nemzedékért tett. Egyetemisták egész sora az ő hatására jegyezte el magát ezzel a tudománnyal, örök időkre.

Nem volt jó előadó. Halak és egyhangúan beszélt, de olyan jóindulattal bánt azokkal, akik nála tanultak,

hogy nagyon vonzóvá vált a tárgy, amit oktatott. Tudta, a diákok a középiskolából kevés ismeretet hoznak magukkal, ezért lassan, fokozatosan vezette be őket a földtan mélyebb tudományába. Alapelve volt, hogy a kőzeteket a lelőhelyükön lehet a legkönnyebben meghatározni. A geológia nem a szobatudósok tudománya, kint a terepen lehet a legjobban elsajátítani. Tanítványait rendszeresen elvitte tanulmányi utakra, kirándulásokra. Megálltak egy-egy tanulságosabb földtani szelvény mellett, magyarázott, útközben tréfás geológus-nótákat énekelgetett. Ez a műfaj azóta sem halt ki.

Tanítványainak névsora is magáért beszél: Pálffy Mór, Gaál István, Noszky Jenő, Vogl Viktor, Telegdi Roth Károly, Pávai Vajna Ferenc, Vendl Aladár, Mauritz Béla, Vadász Elemér, Schréter Zoltán. Közöttük volt Prinz Gyula szegedi professzor, a Tien-san nevű kutatója is. Ők valamennyien a XX. századi magyar tudománytörténet legkiválóbb alakjai közé tartoznak. Azok a földrajztanárok, akiket ő indítottak el a pályán, róluk írunk és beszélnek olyan áhítattal, mint ő, mikor Koch Antalra emlékeztek vissza. Mesterük tiszteletére 40. tanári évfordulójára emlékkönyvet adtak ki.

Barátok és kollégák

Barátokat az egyetemi kollégák, tanárok között talált. Ezek közül tartozott Entz Géza, aki az Állattani- és Összehasonlító Tanszék vezetője volt, míg meg nem bízták, hogy legyen tanszékvezető a Budapesti Műegyetemen. A régóta Koch Antal vette át tőle. Ezen a poszton 1889-ben a 26 éves Apáthy István váltotta föl.

Apáthy az idegrendszeri kutatásai tették világhírűvé, de nagy ambícióval fűtött foglalkozott a társadalomtudományokkal is. Egyik alapítója volt a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek. 1918-ban ő volt Erdély kormánybiztosa.

A román királyi csapatok elfogták. Halálra ítélték, csak francia diplomáciai nyomásra engedték szabadon. Szegeden részt vett a Kolozsvárról áttelepített egyetem újjászervezésében.

Az utolsó évek

Régi professzora, Szabó József halála után megkapta a budapesti egyetem földtani- őslénytani tanszékét. Így huszonöt év után elköltözött Kolozsvárról. Újból vártak rá a gyűjteményrendezési, intézményszervezési feladatok, de már a tanításra fordította a legtöbb idejét.

Több gyermeke született, de csak Nándor fiából vált földrajzkutató. Budapesten szerzett egyetemi diplomát, őslénytannal foglalkozott. Mint hidrológus, részt vett jelentős Adria-expedícióban, 1913-ban és 1914-ben. Ekkor Magyarország még élen járt a tengerkutatásban.

Koch Antal húszéves kora óta rendszeresen vezetett naplót. Magának, és nem a nyilvánosságnak szánta, de sok kutató csemegezett belőle, új adatok után keresgélve. A tudományos fejtegetések, megfigyelések mellett szépszámmal szerepelnek benne versek, népdalok, irodalmi kritikák, szabadvézi rajzok, térképek, útleírások, időjárások.

Négy vaskos füzetbe összeállította az 1864. és 1914. között megtett kutatóútjainak összegzését. Számba vette, hány helyen fordult meg, hány emberrel találkozott, és a végső egyenleg szerint: ötven év alatt öt évet töltött utazással.

1920-ban meghalt a felesége. Ezután már nagyon visszavonult életet élt, csak a családjával érintkezett. 1927-ben ő is megtett szeretettjéhez: mindketten együtt nyugszanak a Farkasréti temetőben.

Koch Antal és tanítványainak fényképe egyformán poros a táblákon. Az őt követő negyedik generáció üstöke is megöszült már.

Mint minden korban, ma is megkongatják a vészharangot a földrajztudomány fölött, de addig nincs veszélyben, amíg jó tanárok oktatnak az iskolákban.

Buka Adrienne

Aki önként állt a deportáltak közé...

Húsz éve halt meg Komor István

széksorai közt járkált le s fel. Ha valami nem tetszett neki, felkiabált a színpadra:

– **Gyerekek, nem jó, hát nem érzitek?**

Aztán hátrahozta a nézőtér jótékony sötétjébe – rágyújtani.

Minden figyelmeztetés ellenére rengeteget dohányzott. Nem is kerülhette el a tudomutétet. Jó barátja, Kulka Frigyes híján alá feküdt az egyedi klinikán. Felépülése után Kulka szelíden megdorgálta:

– **Pista! Minden cigaretta két napot rövidít az életeden!**

– Nem mindegy, hogy hány nappal tovább leszek halott? – válaszolta, s rágyújtott egy újabb koporsószegegre.

Nem volt férfinépszerűség, mégis körülöngták a nők, s azonnal ő lett a társaság középpontja, ha beszélni kezdett. Remek csevegő volt, szellemes, jó humorú. Történeteit, véleményét, világlátását káprázatos irodalmi és zenei műveltsége szőtte át. Szegedi működése alatt rendezései megbízható, konvencionális, realista előadások volt,

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy 17 éves fiatalember, aki olyan szerelmes volt egy fiatal lányba, hogy önként szállt fel a deportáltakat szállító vonatra, mert együtt akart lenni vele. Teltek, múltak a napok, s három hosszú nap után a fiú kiszeretett a kislányból, de akkorra már ő is egy láger foglya volt...

melyeken átsütött keserves élettapasztalatain edződött humanitása.

Először 1951-től '53-ig volt főrendező Szegeden. Ekkor állították színpadra a máig is emlékezetes Viharos alkotmányt, a Két úr szolgáját és a Fősvényt.

Másodszor 1957-ben, Vasszyval jött vissza a Tisza-parti városba ismét főrendezőnek, és

tizenhárom éven át, Kaposvárra való távozásáig a színház tagja maradt. A Zalameai bíró, az Altona foglyai, Svarc: Sárkánya, a III. Richárd, a Stuart Mária, a Lear király és az Édes fiam – maradandó mérföldkövei ezeknek az éveknél. 1963-ban Jászai-, 1969-ben Juhász Gyula-díjjal ismerték el művészetét.

1970-ben Kaposvárra került

főrendezőnek, majd rövidesen igazgatóvá nevezték ki. A színházvezetést azonban nem rangnak, hanem szolgálatnak tekintette. Két évvel később szervezetében túlbujánczott a rák, s elkezdődött élethalálharca a szörnyű betegséggel, miközben művészete egyre jobban kiteljesedett. A Tarekin halálát gogoli mélységű rendezésben állította színre, ironikusan beszélve életről, halálról. Szegedi vendégek közreműködésével álmotda színpadra az Éjjeli menedék helyi illetett előadását.

Am a betegség mind jobban maga alá gyűrte. Életét már csak a heti orvosi kezelésekkal hosszabbították. Hetente hol Pécsre, hol Szegedre járt gyógykezelésre a színház autójával, hisz' olyan állapotban volt már, hogy saját gépkocsija vezetésére nem vállalkozhatott.

Bár felettes szervei sejtették a színházi kocsi sűrű igénybevételének okát, 1974 tavaszán mégis fegyelmi vizsgálatot indítottak ellene. A fegyelmi büntetés elkerülésében a szegedi színház akkori vezetése sietett segítségére – ma már bevallható a turpisság, hisz' elévült az ügy – a két színház közti hivatalos tárgyalásokként igazolva a kifizetést szegedi utakat.

Komor az akadémusokkal

s a betegséggel való kettős küzdelmével megelégedve visszavágyott családjá körébe, a szeretett Tisza-partra, a vidám úszóházi cimborákhoz, a Hungáriába és a Tombácba, meg a színház jól ismert, megkopott falai közé. Nyár elején felkereste a színház vezetőit, s elmondta: tavaszra szeretne visszaszerződni Szegedre, szeretne hazatérni. Az előszerződést nyomban megkötötték 1975. január 1-i dátummal, időt adva ezzel Komornak a kaposvári színház éléről való leköszönésre, s ottani ügyei elrendezésére.

A szerződést a színház büféjében ünnepeltük, természetesen „feles cseresznyével”. Komor régi kedve visszatért.

– Tudod, mit akarok most megrendezni? – kérdezte tőle, s nemleges válaszmra tovább beszélt: – Lessing: Bölcs Náthánj. Nagyon sokat tudok róla... Majd meglátod, fasza előadás lesz...

Soha nem láttam meg. Pista a fokozódó kínok elől 1974. szeptember 4-én az égi társulatba szökött. Földi szerződését egy „feles cseresznye” mellett összetéptük...

Sándor János